

КОДИКОЛОГІЯ ТА КОДИКОГРАФІЯ

УДК 027.54(477-25)НБУВ:[930.2:025.171]"199/2020"

DOI: 10.15407/rksu.26.171

Людмила Анатоліївна Гнатенко,
доктор історичних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник
відділу кодикології та кодикографії
Інституту рукопису
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
ORCID: 0000-0001-5287-0081
e-mail: gnatenko.manus@gmail.com

У РУСЛІ УКРАЇНСЬКОЇ КОДИКОЛОГІЧНОЇ ШКОЛИ (ДО ЮВІЛЕЮ Л. А. ДУБРОВІНОЇ)

Метою роботи є визначення наукових засад створення та функціонування української кодикологічної школи Дубровіної і спроба надати оцінку її основного наукового доробку. **Методологія дослідження** базується на історичному аналізі науки, одним з об'єктів вивчення якого є наукова школа і роль її представників. Використано історичний метод, що дозволяє розглянути дану наукову школу як систему, що у своєму поступі має здатність змінюватися, рухатися, розвиватися, та філософські методи, за допомогою яких простежуються принципи взаємозумовленості, взаємозв'язку, причинності діяльності наукової школи, зв'язок між лідером – учнями – послідовниками; частково залучені й методи ідентифікації та порівняння щодо висвітлення спільності наукових досліджень; відмінності в поглядах науковців стосовно окремих аспектів досліджень не розглядалися. **Наукова новизна** роботи полягає у проведенні першого загального наукового критичного аналізу становлення й розвитку української кодикологічної школи Дубровіної. Оцінено значення методологічних і практичних розробок фундатора української кодикологічної школи, званої вченої Любові Андріївни Дубровіної. Автором статті здійснено спробу осмислити зсередини основні наукові здобутки школи, репрезентувати знакові роботи її представників та окреслити власні результати багаторічної роботи в цьому напрямі. **Висновки.** Українська кодикологічна школа Дубровіної існує вже 30 років (від початку 90-х років ХХ ст.) і нині є широковідомою. Становленню й розвитку наукової школи сприяли розроблені її фундатором основні методологічні й методичні положення з вивчення й кодикологічного описування східнослов'янської, головно української, рукописної книги. Нею також запропоновано археографічну, кодикологічну і документально-інформаційну моделі рукописних книг, методику їхнього кодикографування та основні напрями вивчення української книжно-рукописної спадщини. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, створений і багато років очолюваний ученою, є першим і єдиним в Україні кодикологічним центром з методологічних і практичних досліджень кирилических рукописних книг.

Ключові слова: українська кодикологічна школа, Любов Андріївна Дубровіна, рукописна книга, Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Актуальність теми дослідження. Вивчення персональних наукових шкіл є важливим напрямом сучасного українознавства. Одна з них – це українська кодикологічна школа на чолі з Любов'ю Андріївною Дубровіною, членом-кореспондентом Національної академії наук України, доктором історичних наук, професором, багаторічним керівником Інституту рукопису (1992–2018 рр.) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (з листопада 2018 р. – генеральний директор НБУВ). Об'єктом дослідження є науковий доробок української кодикологічної школи Дубровіної, яка повністю відповідає поняттю «наукова школа» і має такі основні ознаки: значущість одержаних результатів, багаторічна наукова продуктивність, що характеризується кількісними і якісними показниками; високий авторитет у певній галузі науки; широта проблемно-тематичного, географічного та хронологічного діапазонів функціонування наукової школи; оригінальність методології та методики досліджень, спільність наукових поглядів; збереження традицій і цінностей наукової школи на всіх етапах її становлення та розвитку, забезпечення спадкоємності в дослідженнях; атмосфера творчості, новаторства, відкритості для дискусій; висока кваліфікація дослідників, згуртованих навколо провідного вченого, постійне розширення кола вчених – виконавців наукової теми [1, с. 42].

Аналіз досліджень. Українська кодикологічна школа Дубровіної ще не стала предметом спеціального дослідження. Її узагальнену книгознавчу оцінку надано лише в праці Г. І. Ковальчук «Книгознавчі наукові школи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: спроба ретроспективного аналізу» (2018) [1, с. 47–48]. В історіографії, переважно, тільки фіксується існування кодикологічної школи Дубровіної, що, на нашу думку, повною мірою не визначає її національної приналежності і має лише ознаки персоніфікації.

Метою дослідження є розгляд наукових засад створення та функціонування української кодикологічної школи Дубровіної та її основного наукового доробку.

Виклад основного матеріалу. Українська кодикологічна школа Дубровіної функціонує протягом 30-ти років (від початку 1990-х). Восени 2020 р. – ювілей її фундатора Любові Андріївни Дубровіної, відомої української вченої, яка працює в галузі створення нових методологій та методик кодикології та кодикографії, камеральної та едиційної археографії, історичного книгознавства, архівознавства, історичного документознавства [2, с. 159; 3]¹. Отож у цей ювілей-

¹ Відомості про життєвий і науковий шлях Любові Андріївни Дубровіної, наукові праці вченої та опубліковані під її науковим керівництвом роботи подано у виданнях «Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–2018» [2, с. 159–202] та «Життя в науці. Студії на пошану Любові Дубровіної» [3]. Основні роботи вченої представлені також на офіційному сайті НБУВ: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/person/073864> та *Google Scholar (Академія)*: Дубровіна Любов Андріївна: профіль, та в електронному ресурсі: Українська бібліотечна енциклопедія – Дубровіна Любов Андріївна.

ний рік варто спробувати узагальнити здобутки «дубровінської» наукової школи та її представників, а також осмислити й власні напрацювання, адже авторка статті має честь від перших днів започаткування цієї школи бути ученицею і дослідницею вченої.

Любов'ю Андріївною Дубровіною наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ ст. методологічно обґрунтовано, методично розроблено з урахуванням праць попередників основні засади української кодикології, зокрема з вивчення середньовічної кириличної рукописної книги. Цей доробок був систематизований у монографічному дослідженні «Кодикологія та кодикографія української рукописної книги» (1992) [4] та оприлюднений на захисті докторської дисертації «Кодикологія та кодикографія як спеціальні історичні дисципліни в дослідженнях історії української книги» (1993) [5]. Вченою визначено теоретичні та методологічні підвалини науки про українську рукописну книгу – кодикології та її камеральної галузі – кодикографії, уведено поняття «рукописна книга як комплексне історичне джерело» та окреслено об'єкт і предмет української кодикології та кодикографії. Також Л. А. Дубровіною запропоновано археографічну, кодикологічну і документально-інформаційну моделі рукописних книг та методику їхнього кодикографування, а також розглянуто основні напрями вивчення української книжково-рукописної спадщини. У виданні «Кодикографія української та східнослов'янської рукописної книги і кодикологічна модель структури формалізованого опису рукопису» (1992) [6], створеному у співпраці з О. М. Гальченко (дослідження оправи) та О. А. Івановою (дослідження письма), висвітлено теоретичні та науково-практичні проблеми опису української рукописної книги в контексті історико-кодикологічного дослідження книжкової писемної культури. У вступній статті Л. А. Дубровіною розкрито місце та роль кодикографії як науки джерелознавчого та книгознавчого циклу, об'єкт і предмет кодикографії як складової частини кодикології та камеральної археографії; запропонована розгорнута інформаційна археографічна та кодикологічна модель опису у вигляді деталізованої ієрархічної структури; подано бібліографічний список науково-методичної літератури з різних аспектів опису східнослов'янських рукописних книг.

Серед майже 300 наукових праць Л. А. Дубровіної чільне місце посідають роботи, пов'язані з кодикологією, серед них: «Казанский летописец. Классификация списков» (1981), «Рукописная книга XVI ст. у фондах адззела рукапісаў ЦНБ АН УССР» (1986), «История о Казанском царстве (Казанский летописец): списки и классификация текстов» (1989), «Супрасльський Ірмолой 1601 р.: деякі аспекти кодикологічного дослідження» (1992), «Кодикологія української книги XV–XVIII ст.: об'єкт та проблеми археографічного опису» (1993), «М. В. Геппелер – український архівіст і палеограф та його архівні матеріали у фондах ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН України» (1993), «Турійський Ірмолой початку XVII ст. – стародавня пам'ятка церковного співу в Україні» (1994), «Рукописна книга як

історико-культурне джерело та її джерелознавче вивчення» (1995), «Болгарській наспів з рукописних нотолінійних Ірмолоїв України кінця XVI–XVII ст.» (1998), «Кодикологія та її метод у взаємозв'язках зі спорідненими галузями історичної науки» (1999), «Рукописна книга як об'єкт національного бібліографічного репертуару України в контексті поняття “писемна пам'ятка” та її автора» (1999), «Кодикографія у системі кодикологічного аналізу рукописної книги: до змісту поняття» (2000), «Рукописна книга – библиографический источник» (2000), «Кодикологія як спеціальна історична дисципліна, її об'єкт, предмет, методи і перспективи досліджень в Україні» (2000), «Рукописная книга как исторический и библиографический источник: проблемы анализа формы и содержания в процессе создания структуры данных для электронного каталога» (2000), «История о Казанском царстве (Казанский летописец)» (2000), «Научное описание рукописных книг в Институте рукописи Национальной библиотеки Украины им. В. И. Вернадского и создание базы данных “Кодекс”» (2002), «Методичні засади історичних досліджень в бібліотекознавстві та документознавстві: базові принципи і поняття» (2005), «Кодикологічні дослідження Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Давня македонська рукописна книга» (2005), «Кодикологічні, палеографічні та археографічні дослідження рукописних книг в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (кінець 80-х років XX ст. – початок XXI ст.)» (2006), «Методичні рекомендації для Державної реєстрації книжкових пам'яток України: Кириличні рукописні книги та стародруки» (2007), «“Колекція уривків” XII–XVI ст. Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (історія, описання, графіко-орфографічний аналіз)» (2010), «Археографічний та кодикологічний опис Пересопницького Євангелія» (2001; 2011), «Кодикографія у системі кодикологічного аналізу рукописної книги : до змісту поняття» (2011), «Пересопницьке Євангеліє – початок створення кодексу в Дворецькому монастирі» (2011), «Новий список “Казанського літописця” в Інституті рукопису Національної бібліотеки» (2012), «Рукописно-книжна спадщина України в сфері національної культури: створення традиційних та електронних ресурсів» (2014), «Духовний символ української нації. [Пересопницьке Євангеліє]» (2016), «Рукописна книга та рукописно-книжна культура: співвідношення понять у джерелознавчому аспекті» (2016), «Кодикологічна атрибуція рукописних книг як комплексних джерел» (2017) та інші [2, с. 159–202].

Методичні розробки основних положень вивчення й кодикологічного описування східнослов'янської, головно української, рукописної книги, напрацьовані Л. А. Дубровіною, сприяли започаткуванню в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (колишній відділ рукописів Центральної наукової бібліотеки України імені В. І. Вернадського Академії наук України, далі – ІР НБУВ) першого й поки єдиного в Україні кодикологічного центру.

Слід відзначити, що співробітниками ІР НБУВ належна увага приділяється також вивченню рукописних документів грецькою, польською, латинською та іншими мовами народів світу.

Під науковим керівництвом Л. А. Дубровіної укладено «Методичні рекомендації для Державної реєстрації книжкових пам'яток України: Кириличні рукописні книги та стародруки» (2007) [7]. У виданні запропоновано загальні методичні засади та рекомендації щодо заповнення бази даних кирилических рукописних книг (XI–XIX ст.) та стародрукованих видань (XV–XVIII ст.) для Державного реєстру книжкових пам'яток України. Рекомендації підготовлено за підсумками обговорення методики та методології археографічного та бібліографічного описань рукописних книг і стародруків на спеціальних семінарах, конференціях, нарадах, проведених на базі НБУВ та Національної парламентської бібліотеки України.

Під керівництвом Л. А. Дубровіної в ІР НБУВ створено електронні ресурси на базі рукописних колекцій і зібрань. У 2015 р. отримано свідоцтво про реєстрацію авторського права на базу даних «КОДЕКС: Рукописні книги» [8].

Базовим для залучення до наукового обігу здобутків учених української кодикологічної школи став заснований і десятиліттями керований Л. А. Дубровіною як головним редактором періодичний збірник наукових праць «Рукописна та книжкова спадщина України. Археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів» (з 1993). Сьогодні збірник має високу фахову репутацію, він індексується у провідних наукометричних міжнародних базах даних, зокрема у Web of Science, Index Copernicus, Open Access Infrastructure for Research in Europe, та в каталогах Directory of International Research Journals, BASE, World Cat тощо.

Провідними представниками української кодикологічної школи є С. О. Булатова, О. М. Гальченко, Л. А. Гнатенко, Т. А. Добрянська, М. К. Іваннікова, О. А. Іванова, Е. С. Клименко, М. М. Кольбух, С. М. Міщук, С. В. Сохань, М. А. Філіпович, Є. К. Чернухін та багато інших фахівців¹.

Любов Андріївна має щасливу здатність розгледіти наукові вподобання своїх учнів, спрямовувати та підтримувати їх. Так, з «легкої руки» Л. А. Дубровіної О. М. Гальченко присвятила свою наукову діяльність вивченню середньовічних східнослов'янських оправ рукописних кодексів [9; 10], переважно українських, Е. С. Клименко – музичних кирилических кодексів [11; 12], М. К. Іваннікова – кирилических світських книг XVII ст. [13; 14], О. А. Іванова – кирилических кодексів XVI ст. [15–17], М. М. Кольбух – кирилическої рукописної книги XVI ст. в історико-культурному процесі України [18; 19].

¹ Списки праць учених ІР НБУВ подано в персональних довідках у виданні «Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–2018» [2] та представлено у профілях науковців в електронних ресурсах на порталі НБУВ і Google Scholar (Академія), на яких розміщено в PDF і тексти найвагоміших робіт.

Любов Андріївна навчала кодикологічній та палеографічній справі й авторку даної статті¹, долучивши мене, ще початківця, до спільного проєкту НБУВ та Кирило-Мефодіївського наукового центру Болгарської академії наук з вивчення рукописних джерел з фондів ІР щодо діяльності першовчителів слов'ян св. Костянтина-Кирила Філософа і Мефодія, єпископа Моравського. Результатом роботи став укладений у 1995 р. науковий каталог описів кириличних рукописних джерел другої половини XV – першої чверті XX ст. «Просвітителі Кирило і Мефодій у писемних джерелах Інституту рукопису ЦНБ НАН України» [20]. Перша частина каталогу – це твори про вчителів слов'ян – життя, сказання, тексти з літописів, хронографів та інших оповідних джерел другої половини XV–XIX ст., а також твори Кирила Філософа, авторські й приписувані; друга частина репрезентує історіографічні та літературознавчі праці XIX – першої чверті XX ст., присвячені дослідженню проблем, пов'язаних із життям та діяльністю Кирила і Мефодія. Частина матеріалів запроваджена до наукового обігу вперше. Окрім того, за фондами ІР проведено й окремі джерелознавчі й кодикологічні дослідження, зокрема: списків Проложного життя св. Кирила Філософа у трьох кодексах кінця XV ст. (1998); нововиявлених списків – примірника Супрасльської Азбуки 1781 року, яка є однією з редакцій Азбуки Івана Федорова (1994); Костомаровського списку Азбучної молитви, виявленого у Збірнику третьої чверті XVII ст. (1994); Костомаровського списку Сказання Чорноризця Храбра “О письменах” у складі Хронографа 50–60-х років XVII ст. (останній кодикологічно й текстологічно проаналізований з 80-ма відомими авторці на той час списками) (1999) [2, с. 302–309].

Робота над каталогом «Просвітителі Кирило і Мефодій у писемних джерелах Інституту рукопису ЦНБ НАН України...», у процесі якої авторка отримала теоретичні й практичні знання щодо східно- та південнослов'янської рукописної книги та актових документів від найдавніших часів до першої чверті XX ст., стала потужним поштовхом до моїх подальших кодикологічних та палеографічних студій середньовічної кириличної рукописної книги. З 90-х років XX ст. і протягом перших двох десятиліть XXI ст. за фондами Інституту рукопису авторкою досліджено й науково описано (в повній чи короткій формі, за основними атрибутуючими критеріями) близько 250 кириличних рукописних книг і фрагментів південно- та східнослов'янського походження, від найдавніших XII ст. до XIX ст. включно. Укладено новітні розширені археографічні, кодикологічні та палеографічні описи, що увійшли до наукових каталогів кириличних рукописних кодексів XII–XVI ст., постійним відповідальним редактором яких була

¹ Список робіт Л. А. Гнатенко подано у виданні «Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–2018» [2, с. 302–309] та на офіційному сайті НБУВ: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ASUA/0041429> і *Google Scholar (Академія)*: <https://scholar.google.com/citations?user=gU45IT0AAAAJ&hl=ru>. Основні праці в PDF представлені на порталі *Academia.edu*: Гнатенко Людмила: профіль.

Л. А. Дубровіна і які поступово склали хронологічну серію «Слов'янська кирилична рукописна книга з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (2003; 2007; 2010, у співавторстві з О. А. Івановою та О. М. Гальченко; 2012) [21–24]. Каталогів XII–XVI ст. супроводжуються вступними археографічними статтями, до каталогів XII–XIV ст. уміщено статті з результатами кодикологічних, палеографічних і графіко-орфографічних досліджень південно-та східнослов'янських графіко-орфографічних систем, здійснених з урахуванням сучасних досягнень археографії, палеографії, кодикології, кодикографії, мовознавства. Цінними є й додані до всіх підготовлених на даний час каталогів XII–XVI ст. палеографічні альбоми фотокопій аркушів (або фрагментів аркушів) більшості досліджуваних рукописів. Варто зазначити, що в каталозі «Слов'янська кирилична рукописна книга XII–XIII ст. ...» (2012) [24] представлено новітні археографічні описи та кодиколого-палеографічне й графіко-орфографічне дослідження 12-ти кириличних пам'яток, у палеографічному альбомі вміщено 52 ілюстрації.

Під науковим керівництвом Л. А. Дубровіної в Інституті рукопису триває робота з дослідження й описування кириличної рукописної книги XVII ст. за фондами ІР НБУВ (О. М. Гальченко, Л. А. Гнатенко, Т. А. Добрянська, О. А. Іванова, Е. С. Клименко).

Набутий ученими Інституту рукопису багаторічний досвід використано при укладанні наукових довідок для путівника «Архіви, колекції та зібрання державних, громадських та релігійних установ у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського» (2015) [25].

У співавторстві з Л. А. Дубровіною вченими школи провадяться й спільні дослідження, безпосередньо з Л. А. Гнатенко, – з окремих кодикологічних питань та щодо укладання описів кириличних рукописних кодексів ІР, що репрезентовані в ряді статей: «Археографічний та кодикологічний опис Пересопницького Євангелія» (2001, 2011), «Кодикологічні дослідження Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Давня македонська рукописна книга» (2005), «Колекція уривків» XII–XVI ст. Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (історія, описання, графіко-орфографічний аналіз)» (2010), «Пересопницьке Євангеліє – початок створення кодексу в Дворецькому монастирі» (2011) та ін. [2, с. 302–309].

Багаторічна теоретична й практична робота авторки статті з середньовічною кириличною рукописною книгою, безпосередньо українською, дала змогу здійснити наукове керівництво дисертаційною кандидатською роботою Т. А. Добрянської, присвяченою кодикологічному дослідженню української кириличної рукописної книги XVII ст. (2015) [26].

Саме в науковому руслі української кодикологічної школи в дослідженнях Л. А. Гнатенко поступово розвинувся і вже діє як самостійний міждисциплінарний палеографічно-орфографічний напрям. Основні зусилля спрямовано на

атрибуцію української рукописної книги й напрацювання основних засад її виокремлення із середньовічного слов'янського кириличного писемного спадку. Ще на початку 90-х років ХХ ст. Любов Андріївна запропонувала мені, тоді ще молодому науковцю, спробувати розв'язати в палеографічному аспекті проблему атрибуції кириличних рукописних книг за орфографічними особливостями письма. Це потребувало належного фахового теоретичного й, головню, практичного мовознавчого, палеографічного та кодикологічного досвіду. Знадобилися роки роботи із джерелами Інституту рукопису, поки я змогла підійти до опанування даної проблеми. Однією з перших робіт у цьому напрямі стали матеріали 1993 р., підготовлені до міжнародної конференції «Наукова бібліотека в сучасному соціокультурному контексті», в яких наголошувалося на необхідності залучення орфографічних даних у процесі атрибуції кириличних кодексів. Актуалізовані тоді питання набули подальшого наукового обґрунтування у статті «Поєднання палеографічних та орфографічних досліджень при вивченні староукраїнських писемних пам'яток» (1999). Паралельно з кодикологічними здійснювалися й мовознавчі студії, результатом чого стали низка статей і захищена під науковим керівництвом професора В. В. Німчука кандидатська дисертація, присвячена проблемі другого південнослов'янського графіко-орфографічного впливу в правописі староукраїнських писемних пам'яток останньої чверті ХІV – першої чверті ХVІІ ст. (1997) [27], в якій розв'язано й ряд палеографічних питань. Подальша праця переважно спрямована на дослідження палеографічних проблем кириличної рукописної книги. Палеографічно-орфографічній атрибуції середньовічної української рукописної книги присвячено наступні наукові студії: «Середньоболгарські орфограми як засіб ідентифікації часу написання староукраїнських конфесійних пам'яток» (2000), «Львівський Апостол 1574 року в контексті староукраїнської конфесійної орфографії» (2000), «Правопис приголосних та буквених знаків у староукраїнських конфесійних писемних пам'ятках (у зв'язку з другим південнослов'янським графіко-орфографічним впливом)» (2000), «Письмо Пересопницького Євангелія та графіко-орфографічні особливості пам'ятки» (2001, 2011), «Радивилівський Апостол 1568 року волинської рукописної школи (у порівнянні з Пересопницьким Євангелієм)» (2004), «Ідентифікація часу написання українських канонічних манускриптів ХІV ст. Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (за графіко-орфографічними особливостями письма)» (2005), «Украинское Лаврское Евангелие апракос ХІV века (палеографическое и графико-орфографическое исследование)» (2006), «Орининське українське Євангеліє середини ХVІ ст. (кодиколого-палеографічне та графіко-орфографічне дослідження)» (2006), «Стихирар мінейний нотований кінця ХІІІ – початку ХІV ст. з фондів Інституту рукопису НБУВ (кодикологічне та графіко-орфографічне дослідження)» (2007), «Нові відомості про “Четью Мінею 1489 р.” (за результатами кодиколого-орфографічного дослідження)» (2009), «Графіко-орфо-

графічні особливості передачі звука “йот” в староукраїнських пам’ятках другої половини XIV – початку XVII ст.» (2010), «Новий Завіт у перекладі українською мовою В. Негалевського 1581 року: опис кодексу та кодиколого-орфографічна розвідка» (2011), «Графико-орфографические исследования кириллических рукописных книг в Институте рукописи Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского: методика и практика описания источников XII–XVII вв.» (2012), «Уривки з кирилических кодексів XII–XIII ст. з книгосховищ України, Росії, Болгарії у фондах Інституту рукопису НБУВ: історія виявлення та атрибуція» (2012), «Палеографічно-орфографічна методика атрибуції староукраїнської рукописної книги: до актуалізації питання» (2014), «Актуалізація палеографічно-орфографічного напрямку дослідження кирилических рукописів» (2017) та ін. [2, с. 302–309].

У 2016 р. під науковим керівництвом Л. А. Дубровіної опублікована монографічна праця Л. А. Гнатенко «Палеографічно-орфографічна атрибуція української кирилическої рукописної книги: уставні та півуставні кодекси кінця XIII – початку XVII ст.» [28], в якій уперше системно репрезентовано методологічні засади палеографічно-орфографічного напрямку дослідження української, згальом східнослов’янської, кирилическої рукописної книги. Палеографічно-орфографічна атрибуція визначається як новий міждисциплінарний напрям палеографії, кодикології та кодикографії. У студії простежено використання букв в орфограмах на фонетико-орфографічному та позафонетичному рівнях за уставними та півуставними кодексами кінця XIII – початку XVII ст. в еволюції та «революції» розвитку середньовічної української книжної писемності. Атрибуційні орфограми виділено на рівні графічного буквеного узгодження в дублетних опозиціях у хронології їхнього функціонування в книжній графіко-орфографічній системі та представлені в палеографічно-орфографічних формулах. У книзі репрезентовано й комплексні дослідження кодексів. Основні положення дослідження захищено 2018 р. в докторській дисертації [29].

Проведення атрибуції української кирилическої рукописної книги сприяє й науковій підготовці до видання писемних пам’яток, які супроводжуються археографічним, кодикологічним та графіко-орфографічним дослідженнями. Такими є видання, до яких безпосередньо долучилися Л. А. Дубровіна та Л. А. Гнатенко, зокрема метаграфованого тексту Пересопницького Євангелія 1556–1561 рр. [30]. Л. А. Гнатенко проведено кодикологічні й палеографічні дослідження для видань кодексів факсимільним типом Реймського Євангелія, конволюту XI та XIV ст., до складу якого входить фрагмент місяцеслова давньоруського кирилического Євангелія апракоса короткого першої половини XI ст. та Лавришівського Євангелія кінця XIV ст. [31; 32].

У переважній більшості основоположних кодикологічних профільних монографічних і науково-довідкових видань учених – учнів і послідовників наукової школи – відповідальним редактором виступає Л. А. Дубровіна.

Наукова новизна роботи полягає у проведенні першого загального наукового критичного аналізу становлення й розвитку української кодикологічної школи Дубровіної. Оцінено значення методологічних і практичних розробок фундатора кодикологічної школи в Україні, званої вченої Любові Андріївни Дубровіної. Автором статті здійснено спробу осмислити зсередини основні наукові здобутки школи, охарактеризувати основні роботи її представників та окреслити власні результати багаторічної роботи в цьому напрямі.

Висновки. Українська кодикологічна школа Дубровіної існує вже 30 років (з початку 90-х років ХХ ст.) і нині є загальновідомою. Становленню й розвитку наукової школи сприяли розроблені її фундатором основні методологічні й методичні положення з вивчення й кодикологічного описування східнослов'янської, головно української, рукописної книги. Л. А. Дубровіною запропоновано археографічну, кодикологічну і документально-інформаційну моделі рукописних книг і методика їхнього кодикографування та визначено основні напрями вивчення української книжково-рукописної спадщини. Створений і діючий під багаторічним керівництвом ученої Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського є першим і єдиним в Україні кодикологічним центром із методологічно-теоретичних і практичних досліджень кирилических рукописних книг. Основними представниками «дубровінської» школи є вчені-фахівці С. О. Булатова, О. М. Гальченко, Л. А. Гнатенко, Т. А. Добрянська, М. К. Іваннікова, О. А. Іванова, Е. С. Клименко, М. М. Кольбух, С. М. Мішук, С. В. Сохань, М. А. Філіпович, Є. К. Чернухін та інші. Базовим для впровадження до наукового обігу здобутків учених школи став започаткований і десятиліттями керований Л. А. Дубровіною як головним редактором збірник наукових праць «Рукописна та книжкова спадщина України. Археографічні дослідження архівних та бібліотечних фондів». Подальше наукове вивчення української кодикологічної школи сприятиме ґрунтовній оцінці її здобутків і ролі в розвитку національної історичної книгознавчої науки.

Список використаних джерел

1. Ковальчук Г. Книгознавчі наукові школи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: спроба ретроспективного аналізу // Бібліотечний вісник. 2018. № 4. С. 42–50.

2. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–2018 / відпов. ред. Л. А. Дубровіна. Київ, 2018. 472 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002195> (Дата звернення 27.08.2020 р.).

3. Життя в науці. Студії на пошану Любові Дубровіної / відпов. ред. О. Онищенко; упоряд. О. Боляк, Г. Боряк, Н. Зубкова, Г. Папакін, О. Степченко, Н. Шип. Київ: НБУВ, 2020. 632 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003837> (Дата звернення 27.08.2020 р.).

4. Дубровіна Л. А. Кодикологія та кодикографія української рукописної книги. Київ, 1992. 262 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001861> (Дата звернення 27.08.2020 р.).

5. Дубровіна Л. А. Кодикологія та кодикографія як спеціальні дисципліни в дослідженнях історії української рукописної книги: автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.09. Київ, 1993. 39 с.

6. Дубровіна Л. А., Гальченко О. М. Кодикографія української та східнослов'янської рукописної книги і кодикологічна модель структури формалізованого опису рукопису. Київ, 1992. 153 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001860> (Дата звернення 27.08.2020 р.).

7. Методичні рекомендації для Державної реєстрації книжкових пам'яток України: Кириличні рукописні книги та стародруки / уклад.: Н. П. Бондар, Л. А. Гнатенко, Л. А. Дубровіна та ін.; передмова: Л. А. Дубровіна, Г. І. Ковальчук. Київ: НБУВ, 2007. 134 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001896> (Дата звернення 27.08.2020 р.).

8. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 60931 Україна. База даних «КОДЕКС: Рукописні книги» / К. В. Лобузін, Л. А. Дубровіна, О. А. Іванова, Л. А. Гнатенко, Т. А. Добрянська; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Дата реєстрації 29.07.2015. Київ: Державна служба інтелектуальної власності України. 1 арк.

9. Гальченко О. М. Оправа українських рукописних книг та стародруків як об'єкт кодикографії: автореф. дис. ... канд. іст. наук; наук. кер. Л. А. Дубровіна. Київ, 1994. 18 с.

10. Гальченко О. М. Оправа східнослов'янських рукописних книг та стародруків в Україні: історія, структура, опис. Київ: НБУВ, 2005. 376 с. : іл. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001891> (Дата звернення 27.08.2020 р.).

11. Клименко Е. С. Музична крюкова рукописна книга XII – початку XX ст. в Україні: історико-кодикологічний опис: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08; НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; наук. кер. Л. А. Дубровіна. Київ, 2007. 20 с.

12. Клименко Е. С., Гальченко О. М. Кириличні співочі рукописи монодійної традиції XII – початку XX ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: історико-кодикологічне дослідження, каталог, палеографічний альбом; відп. ред. Л. А. Дубровіна; НАН України, НБУВ. Київ, 2011. 305 с. : іл.

13. Іваннікова М. К. Проблеми створення наукового каталогу слов'янської рукописної книги XVII ст. з фондів НБУВ: принципи датування // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2002. Вип. 9. С. 334–344.

14. Іваннікова М. К. Кирилична світська книга XVII ст. у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: історико-кодикологічний опис: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08; НАН України; НБУВ; наук. кер. Л. А. Дубровіна. Київ, 2003. 18 с.

15. Іванова О. А. База даних «Кодекс» рукописної книги XVI ст. // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2001. Вип. 6. С. 289–294.

16. Іванова О. А. Рукописна книга XVI ст. в Україні. Основні засади кодикологічного опису: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 07.00.08; НАН України; НБУВ; наук. кер. Л. А. Дубровіна. Київ, 2003. 19 с.

17. Іванова О. А. Кирилична рукописна книга XVI ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: Історико-кодикологічне дослідження. Альбом філіграней; відп. ред. Л.А. Дубровіна. Київ, 2016. 256 с. : іл. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002129> (Дата звернення 27.08.2020 р.).

18. Кольбух М. М. Кирилична рукописна книга XVI ст. в історико-культурному процесі в Україні: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 27.00.03 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; наук. кер. Л. А. Дубровіна. Київ, 2008. 21 с.

19. Кольбух М. М. Кириличні рукописні книги у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України: каталог. Т. 1: XI–XVI ст. / уклад.: М. М. Кольбух, Т. М. Гуцаленко, О.О. Дзьобан та ін.; передм. М. М. Кольбух; уклад. наук.-довід. апарату: М. М. Кольбух, Я. П. Сенік. Львів, 2007. XLVI, 522 с.; 24 кол. іл.

20. Просвітителі Кирило і Мефодій у писемних джерелах Інституту рукопису ЦНБ НАН України: каталог рукописів др. пол. XV – перш. чв. XX ст. ; уклад., передм. Л. А. Гнатенко ; вступ. ст. П. С. Соханя; відп. ред. П. С. Сохань, О. С. Онищенко. Київ, 1995. 113 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001868> (Дата звернення 27.08.2020 р.).

21. Гнатенко Л. А. Слов'янська кирилична рукописна книга XV ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: каталог; ред. Л. А. Дубровіна; НБУВ. Київ: НБУВ, 2003. 193 с. + 158 іл. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001886> (Дата звернення 27.08.2020 р.).

22. Гнатенко Л. А. Слов'янська кирилична рукописна книга XIV ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: Каталог. Кодиколого-орфографічне дослідження. Палеографічний альбом; ред. Л. А. Дубровіна; НБУВ, Ін-т рукопису. Київ: НБУВ, 2007. 265 с.; 59 іл. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001895> (Дата звернення 27.08.2020 р.).

23. Іванова О. А., Гальченко О. М., Гнатенко Л. А. Слов'янська кирилична рукописна книга XVI ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: наук. кат.: палеогр. альб. 4; відп. ред. Л. А. Дубровіна; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2010. 791 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002134> (Дата звернення 27.08.2020 р.).

24. Гнатенко Л. А. Слов'янська кирилична рукописна книга XII–XIII ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: Каталог. Кодиколого-палеографічне та графіко-орфографічне дослідження. Палеографічний альбом; відп. ред. Л. А. Дубровіна. Київ, 2012. 154 с.; 52 іл.

25. Архіви, колекції та зібрання державних, громадських та релігійних установ у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського: путівник; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису ; редкол.: Л. А. Дубровіна (голова), Г. В. Боряк, Н. М. Зубкова [та ін.]; авт.-уклад.: О. П. Бодак, О. С. Боляк, С. О. Булатова [та ін.]. Київ: НБУВ, 2015. 325 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002120> (Дата звернення 27.08.2020 р.).

26. Добрянська Т. А. Українська кирилична рукописна книга XVII ст.: атрибуція та кодикологічний опис: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 27.00.03; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; наук. кер. Л. А. Гнатенко. Київ, 2015. 18 с.

27. Гнатенко Л. А. Староукраїнський правопис останньої чверті XIV – першої чверті XVII ст. у зв'язку з проблемою другого південнослов'янського графіко-орфографічного впливу (Букви на позначення голосних звуків): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01; НАН України; Ін-т укр. мови; наук. кер. В. В. Німчук. Київ, 1997. 28 с.

28. Гнатенко Л. Палеографічно-орфографічна атрибуція української кириличної рукописної книги: уставні та півуставні кодекси кінця XIII – початку XVII ст.: монографія; відп. ред. Л. А. Дубровіна; НАН України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2016. 476 с. : іл. Парал. тит. англ.=укр. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/EIF00004181/#1 (Дата звернення 27.08.2020 р.).

29. Гнатенко Л. А. Палеографічно-орфографічна атрибуція українських кириличних уставних та півуставних кодексів кінця XIII – початку XVII ст.: автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 27.00.03 / НАН України ; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Київ, 2018. 33 с.

30. Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 рр. Дослідження. Транслітерований текст. Словопоказчик / вид. підгот. І. П. Чепіга за участю Л. А. Гнатенко; вступ. слово О. С. Онищенко; дослідж. І. П. Чепіги, Л. А. Гнатенко, Л. А. Дубровіної. Київ : НБУВ, 2001. 703 с.; 24 вкл. (48 іл.) (Перевид. Київ, 2011). URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001883> (Дата звернення 27.08.2020 р.).

31. Гнатенко Л. Реймське Євангеліє – унікальна кирилично-глаголична писемна пам'ятка (палеографічно-кодикологічна розвідка) // Реймське Євангеліє. Видання факсимільного типу. Дослідження: у 2 т. Київ : Горобець, 2019. Т. 2: Дослідження. С. 31–67 (Бібліографія Реймського Євангелія с. 58–67). URL: <https://independent.academia.edu/%D0%9B%D1%8E%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BB%D0%B0%D0%93%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE> (Дата звернення 27.08.2020 р.).

32. Гнатенко Л. Лавришівське Євангеліє – пам'ятка литовсько-руської книжної писемності та історії // Лавришівське Євангеліє XIV століття. Видання факсимільного типу. Дослідження. Київ: Горобець, 2018. С. 381–396. URL: <https://independent.academia.edu/%D0%9B%D1%8E%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BB%D0%B0%D0%93%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE> (Дата звернення 27.08.2020 р.).

Liudmyla Hnatenko,

Doctor of Sciences (History), Senior Researcher,

*Senior Researcher of Department of Codicology and Codicography
of Institute of Manuscript*

of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

ORCID: 0000-0001-5287-0081

e-mail: gnatenko.manus@gmail.com

In mainstream of Ukrainian codicological school (to anniversary of L. A. Dubrovina)

The aim of the work is to consider in general retrospect the scientific principles of creation and functioning of Dubrovina's Ukrainian codicological school and its main scientific achievements. **Methodology of the research** is based on the historical analysis of science, one of the objects of study of which is the scientific school and the role of its representatives. The historical method is used, which allowed to approach the consideration of this scientific school as a system, which in its development has the ability to change, move, develop, and philosophical methods by which the principles of interdependence, interconnection, causality of scientific school, communication between the leader – students – followers; methods of identification and comparison to highlight the commonality of scientific research are also partially involved; differences in the views of scientists on certain aspects of research were not considered. **Scientific novelty** of the work is to conduct the first general scientific critical analysis of the formation and development of Dubrovina's Ukrainian codicological school. The significance of methodological and practical developments of the founder of the codicological school in Ukraine, the well-known scientist Liubov Andriivna Dubrovina, is estimated. The author of the article makes an attempt to comprehend the main scientific achievements of the school from the middle of the scientific trend, to present the cornerstones of its representatives, and to outline their own results of many years of work in this direction. **Conclusions.** Dubrovina's Ukrainian codicological school has existed for 30 years (since the early 1990s) and is now well known. The formation and development of the scientific school was facilitated by the main methodological and methodological provisions for the study and codicological description of the Ukrainian and East Slavic manuscripts in general, developed by its founder L. A. Dubrovina. Archaeographic, codicological and documentary-information models of manuscripts and methods of their codicography, and the main directions of studying the Ukrainian book-manuscript heritage are offered. The Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, created and operating under the long-term leadership of the scientist, is the first and only codicological center in Ukraine for methodological-theoretical and practical research of Cyrillic manuscripts.

Key words: Ukrainian School of Codicology, Liubov Andriivna Dubrovina, manuscript book, Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

Стаття підготовлена 11 березня 2020 року;

подана до друку 27 березня 2020 року.